

je o disertaciji Vatroslava Kalenića *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoae* (u rukopisu), koju promatra s obzirom na trenutak nastanka (šezdesete godine 20. st.) i nove spoznaje o hrvatskome jeziku i tijeku njegove standardizacije.

U trećemu poglavlju ovoga dijela, ujedno i posljednjem u knjizi, autor iznosi zapažanja o rukopisnome nedovršenu *Rječniku iločkoga govora* poznatoga našega leksikografa Julija Benešića. Podrobno analizira njegovu strukturu, napose se zadržava na odabiru leksema, načinu na koji je Benešić došao do njih i primjere kojima potkrepljuje njihovo značenje.

Na kraju bismo mogli reći kako je opravdana i dobrodošla sama zamisao da se tijekom vremena nastali radovi skupe na jednome mjestu. Premda je autor napomenuo da članke u načelu nije mijenjao, nego da ih donosi u obliku u kojemu su objavljeni ili izloženi, možda ne bi bila loša ideja da je za potrebe cjelovite objave ujednačio one dijelove koji se izravno temom vežu jedan na drugi (u Šoljana npr.) kako bi se izbjeglo poneko ponavljanje već rečenoga.

Svakako ističemo da autor vrlo sustavno i nadasve znanstveno i metodološki utemeljeno analizira pojedine jezične značajke odabranih pisaca. Vrijednost analizi svakako daje velik broj izdvojenih primjera, iz čega se vidi da je autor proučavanju pristupio s velikom pozornošću i sustavnošću. Držimo da je vrijedno spomena i autorovo poznavanje ne samo lingvističkih teorija nekada i danas nego i nekih osobitosti hrvatske književnosti te glavnih književnih teorija (napose u analizi Kozarčaninova i Šoljanova opusa).

Tomislava Bošnjak

Velika gramatika gradišćansko-hrvatskoga jezika

(*Gramatika gradišćansko-hrvatskoga jezika*, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Željezno 2003, 701 str.)

Pojava gramatike važan je događaj za svaki jezik (i narod koji njime govori). Znajući da je ona, a uz nju i rječnik i pravopis, temeljno djelo u standardizaciji, njezino je javljanje utoliko važnije upravo za one jezike koji nemaju dugu gramatičku tradiciju i koji tek kodificiraju svoju jezičnu normu.

Prošle je godine u izdanju *Znanstvenog instituta Gradišćanskih Hrvatov* (ZIGH) izašlo jedno od temeljnih djela za gradišćansko-hrvatski jezik – «Gramatika gradišćansko-hrvatskoga jezika». Izradili su je Nikola Benčić, Agnjacka Csenar-Schuster, Zorka Kinda-Berlaković, Jelka Koschat, Ludvig Kuzmić, Mijo Lončarić, Gerhard Neweklowsky, Ivan Rotter, Ivo Sučić, Joško Vlašić, Sanja Vulić i Marija Znika. Poznavajući društvene i povijesne okolnosti života gradišćanskih Hrvata* i s njima povezanu jezičnu problematiku, objavljivanje ove gramatike prvorazredan je trenutak za te pripadnike hrvatskoga naroda koji već stoljećima žive odijeljeni od matične zemlje, kao malen otok okružen drugim narodima i jezicima. No, njezino veliko značenje za same gradišćanske Hrvate ne smije zasjeniti njezinu vri-

* U prikazu se koristim rješenjem za pisanje velikih i malih slova koje je u skladu s pravopisnom normom hrvatskoga jezika (gradišćanski Hrvati) premda je u «Gramatici» primijenjeno rješenje uobičajeno u Gradišću (Gradišćanski Hrvati).

jednost i zanimljivost za javnost u Hrvatskoj – prvenstveno za kroatistiku i slavistiku, ali i za širu javnost. Da bi se obuhvatila važnost njezine pojave, potrebno je poznavati povijesna kretanja i društvene okolnosti kojih je ona rezultat.

Poznato je da su se Hrvati naseljavali na prostor Gradišća i okolnih krajeva (područje Austrije, Mađarske, Slovačke i Moravske) u toku 16. i dijelom 17. stoljeća, i to iz više hrvatskih krajeva koji su jezično bili nejedinstveni. Otišavši iz svoje domovine, našli su se u okruženju drugih naroda, kao cjelina pripadnici jednog jezika, ali različitih njegovih narječja i dijalekata. Bili su to ponajviše čakavci, ali i štokavci, a malim dijelom i kajkavci. Razdvajanjem od matičnog naroda postali su odijeljeni i od njegovih jezičnih tokova, od jezične standardizacije u Hrvatskoj idućih stoljeća i zato prinuđeni sami rješavati vlastita jezična pitanja, oslanjajući se pritom nerijetko na djela nastala u domovini. Zbog takvih okolnosti jezična je problematika za gradišćanske Hrvate bila uvijek vrlo važna, a različiti su ih pogledi na njezino rješavanje ponekad iznutra dijelili i svrstavali u suprotstavljene tabore. Svojevrstan je zajednički književni jezik na čakavskoj osnovici za temeljne narodne potrebe Hrvata u Gradišću nastao već u 18. stoljeću. No, problem jezika u sljedećim razdobljima otvarao je nova pitanja: preuzeti jezičnu normu razvijenu u Hrvatskoj – i time odmah steći normativne priručnike i otvoriti pristup književnoj baštini, ali tako prihvatiti i jezik koji svima ponekad nije bez napora razumljiv – ili kodificirati kroz stoljeća polako izgrađivan zaseban gradišćanskohrvatski jezik, što znači preuzeti obavezu da se dogovori i stvori vlastita jezična norma i priručnici za njezinu kodifikaciju. Osim ovih

dviju, treća je mogućnost – koja se u uvjetima jezičnih otoka poput gradišćanskohrvatskoga uvijek nameće – napustiti svoj i prihvatiti okolni, većinski jezik.

Potreba rješavanja problema jezika osobito je porasla u 20. stoljeću kada je, nakon dosta previranja, 70-ih godina konačno odlučeno da se za potrebe javne komunikacije gradišćanskih Hrvata na osnovi njihovih dijalektnih razlika standardizira gradišćanskohrvatski književni jezik, zaseban i načelno neovisan o hrvatskom standardnom jeziku u domovini. Kao rezultat tog dogovora nastao je nedugo zatim i gradišćanskohrvatski rječnik (u dva sveska – «Nimško-gradišćanskohrvatskohrvatski rječnik» 1982. i «Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik» 1991. godine) – kapitalno djelo za gradišćanske Hrvate. To nije dijalektološki rječnik nekoga gradišćanskog organskog govora, već rječnik književnog jezika koji bi ujedno trebao određivati i gradišćanskohrvatsku jezičnu normu.

No, kako rječnik sam rješava tek neka (uglavnom leksička) jezična pitanja i kako se zna da je za jezičnu standardizaciju nužno postojanje i gramatike (a i pravopisa), osobito nakon godine 1987. kad je gradišćanskohrvatski postao drugi službeni jezik u Gradišću, u ZIGH-u se pristupilo izradi velike gramatike. Bilo je predviđeno da se ona izradi odmah nakon rječnika, ali rad na njoj je otpočeo tek nekoliko godina kasnije. Tako je, kao rezultat velikog truda svojih autora, nakon dvogodišnjeg rada nastala «Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika». Pod vodstvom mr. Ive Sučića sastavljali su je jezikoslovci iz Gradišća, Beča i Zagreba, a potpora za njezinu izradu dobivena je i od europskih i austrijskih institucija. Jedan od pre-

poručitelja da se odobri takva potpora bio je i znanstveni savjetnik *Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (IHJJ) dr. Mijo Lončarić. Ona nije prva gradišćanskohrvatska gramatika uopće, ali je najopširnija, prva moderno koncipirana i znanstveno utemeljena i stoga važno djelo za budućnost tog jezika.

Nastala je na temelju gradišćanskohrvatske pisane tradicije – najvećim dijelom one stvorene u zadnjih stotinu godina, a za potrebe nekih njezinih dijelova i starije. Gramatika je dokumentirana – oprijmerena je potvrdama (djelomično prilagođenim i međusobno ujednačenim) iz književnih i novinskih tekstova, a rješenja se podudaraju s onima u rječniku. Konceptiju za ispis građe za potrebe izrade gramatike napravili su dr. Marija Znika i dr. Mijo Lončarić iz IHJJ-a.

Koje su glavne osobine gradišćansko-hrvatskoga književnog jezika, koje opisuje, ali i normira, ova gramatika? Jezik je to izgrađen na čakavskoj ikavsko-ekavskoj osnovici sjevernoga i srednjeg Gradišća. Tom tipu pripada većina tamošnjih hrvatskih govora, a ni ostalima nije stran. On se, naravno, ne podudara ni s jednim organskim čakavskim govorom u Hrvatskoj. S druge strane, gradišćanskohrvatski književni jezik odlikuje i umjerena težnja za približavanjem hrvatskom standardnom jeziku, prvenstveno na području leksika, kao most prema matičnoj domovini. Stoga se u gramatičkom opisu ponekad, u bilješkama, donosi usporedba sa stanjem u suvremenom hrvatskom standardu.

Za razliku od rječnika koji, zbog želje da se ne preferira niti jedan od akcentnatski različitih gradišćanskohrvatskih organskih govora, nije odredio akcentuaciju, gramatika normira i nju. Pri tome su se

tražili najrašireniji oblici, a to su opet oni sjevernoga i srednjeg Gradišća. Način bilježenja naglasaka dijelom odudara od hrvatske tradicije – upotrijebljeni su znakovi ` za jedini kratki, ´ za dugouzlazni i ^ za dugosilazni akcent te ˘ za nenaglašenu dužinu.

Oslonac, podloga pri izradi ove gramatike u njezinoj strukturi i rješenjima bila je «Hrvatska gramatika» *Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (tada *Zavod za hrvatski jezik HFI-ja*). Od njezine su koncepcije napravljena tek manja odstupanja. Tako je u gradišćanskohrvatskoj gramatici dodano kraće poglavlje kojega u «Hrvatskoj gramatici» nema – «Kvantitativna fonetika i fonologija» – gdje se donose statistički podaci o frekventnosti pojedinih fonema i o duljini riječi. Ostali su dijelovi, osim prvoga i zadnjeg, uobičajene razine gramatičkog opisa.

U prvom dijelu – «Razvitak gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika» – prikazuju se jezična zbivanja kod Hrvata od dolaska u Gradišće do danas. Tako je gotovo petostoljetna povijest pisanog jezika gradišćanskih Hrvata podijeljena na pet razdoblja: I. 16. i 17. stoljeće – počeci i protestantski pokušaji, II. 18. - sredina 19. stoljeća – crkvena književnost prema kajkavskim uzorima, III. 2. polovica 19. stoljeća do kraja 1. svjetskog rata – prilagođavanje Gajevim reformama te zagrebačkoj i riječkoj filološkoj školi, IV. g. 1919. -1945. – vraćanje vlastitim temeljima i V. od 1947. do danas – novi pokušaj preuzimanja hrvatskog standarda i sustavno njegovanje vlastite tradicije. Sva-ko od spomenutih razdoblja okarakterizirano je osnovnim jezičnim kretanjima i izvanjezičnim okolnostima koje su ih uvjetovale.

Slijede dijelovi «Fonetika i fonologija», «Morfonologija», već spomenuta «Kvantitativna fonetika i fonologija», «Morfolologija». U tim su poglavljima primjeri akcentuirani. Za neke su riječi navedene i akcenatske dublete koje odražavaju naglasnu različitost gradišćanskohrvatskih organskih govora. Vrijedno je da su, kao i u predlošku, u «Morfolologiji» za svaku vrstu riječi navedeni i naglasni tipovi, što je važno jer je u akcenatskoj problematici bilo najmanje usklađenosti. I u «Sintaksi» i «Redu riči» uglavnom se slijedi «Hrvatska gramatika». Rečenice kojima su oprijmjerena gramatička rješenja u tim poglavljima donose podatak o izvoru.

Uočljivije odstupanje od ogledne gramatike ostvareno je u dijelu «Tvorba riči». Tu je, naime, u analizi primijenjen formalni pristup, prema sufixima i prefiksima, a ne semantički, prema njihovim značenjima.

Posljednji dio – «Povijesne jezične promjene» – prikazuje razvoj hrvatskoga jezika od praslavenskoga doba, razvoj gradišćanskohrvatskoga jezika nakon doseljenja u Gradišće te sudbinu pojedinih praslavenskih glasova i oblika u gradišćanskohrvatskom prema stanju u matičnim hrvatskim narječjima. Konstatira se kako su gradišćanskohrvatska štokavska i vlaška skupina očuvale stari zapadnoštokavski hrvatski dijalekt. Kratko se navodi i kako se *e* u ikavsko-ekavskom refleksu *jata* u mnogim govorima diftongira u *ie*, što se u pismu kodificiralo kao *je* i *ije* i tako u pisanim tekstovima rezultiralo ikavsko-jekavsko/ijekavskim refleksom kakav je primijenjen u gramatici i, već ranije, u rječniku.

«Gramatika» donosi gramatički opis gradišćanskohrvatskoga književnog jezika propisujući ujedno i njegovu normu i

tako čineći važan korak u njegovoj standardizaciji. Pisana je jezikom koji opisuje i koji i na taj način – opisujući, a ne samo bivajući opisan – pokazuje da je spreman za služenje civilizacijskoj nadgradnji. Gramatička je terminologija većinom preuzeta iz hrvatske tradicije (npr. *samoglasnik*, *suglasnik*, *jednačenje*, *alternanta*, *padež* itd.), tek su za neke pojmove preferirani internacionalni termini pred onima domaćeg postanja iz «Hrvatske gramatike» (npr. *struktura* a ne *ustrojstvo*, *opozicija* a ne *opreka*, *klasifikacija* a ne *dioba* i sl.).

Na kraju, osim za gradišćanske Hrvate kojima ova gramatika kodificira instrument za javnu, službenu komunikaciju, ovo je djelo zanimljivo i korisno svakome tko se bavi standardološkom i kroatističkom problematikom – prvenstveno zbog činjenice što se tu opisuje jedna grana hrvatskog jezika koja je zbog petostoljetne odvojenosti pošla vlastitim standardizacijskim putem i što su govornici ova književnog jezika – kojem je osnova čakavsko narječje – pripadnici svih triju hrvatskih narječja (kao što su to i u domovini gdje je standardni jezik baziran na drugoj, novoštokavskoj osnovici). Djelo će biti vrijedno i za hrvatsku dijalektologiju jer bi moglo pripomoći pri izradi sinkronijskog opisa čakavskih organskih govora, osobito za manje obrađena područja, npr. sintaksu. Ipak, pojava ove gramatike najveći je dobitak za gradišćanske Hrvate. Oni su u njoj dobili sredstvo za stabilizaciju i očuvanje vlastitoga književnog jezika, a za proces njegove još čvršće standardizacije bilo bi dobro kad bi se izdavanjem pravopisa kodificirala i njegova pravopisna norma.

Anita Celinić